

उन्हाळ्यात जनावरांची घ्यावयाची काळजी

प्रा. के. एल. जगताप
विषय विशेषज्ञ (पशुसंवर्धन व दुग्धशास्त्र विभाग)
कृषि विज्ञान केंद्र, खामगाव

डॉ. हनुमान गरुड
विषय विशेषज्ञ (कृषीविद्या विभाग)
कृषि विज्ञान केंद्र, खामगाव

डॉ. दिप्ती पाटगावकर
कार्यक्रम समन्वयक

दिवसेंदिवस उन्हाची तीव्रता खूप वाढत चालली आहे. मराठवाडा आणि विदर्भ सध्या चांगलाच तापला असून, अनेक जिल्हांचा कमाल तापमान हे ४० ते ४९ अंश सेल्सिअसच्या दरम्यान पोहोचलं आहे. भारतीय हवामान खात्याने असं जाहीर केलं आहे, की भारतात या वर्षी एप्रिल ते जून या कालावधीत उन्हाचा कडाका सरासरीपेक्षा अधिक अनुभवायला मिळेल. देशाच्या बहुतांश भागांत सर्वसामान्यपेक्षा अधिक तापमान नोंदवलं जाण्याची शक्यता आहे. अशा परिस्थितीत जनावरांच्या बाबतीत बोलावयाचे झाल्यास उन्हाळ्यामध्ये हिरेच्या चान्याची कमतरता भासतेय. उन्हाच्या वाढत्या प्रमाणाबरोबर जनावरांचे आजारी पडण्याचे प्रमाण देखील वाढत जाते. जनावरांमध्ये उन्हाळ्यात होणारा अत्यंत महत्वाचा आजार म्हणजे उष्माघात होय. उन्हाळ्यात ज्या विभागात तापमान ४९ अंश ते ४६ अंश से.वर तापमान जाते, उष्णतेची लाट येते, जनावरांच्या गोठ्यात जास्त आर्द्रता असल्यास, हवा व प्रकाश यांचा अपुरा पुरवठा, बैलांची होणारी गर्दी, बैलांकडून भर उन्हात खूप काम करून घेतल्यास, भरधाव वेगाने उन्हात पळविल्यास, जनावरांची वाहतूक करताना जनावरे वाहनात गर्दीने भरणे, वेळोवेळी पाणी न पाजल्यास किंवा जनावरे उन्हात बांधल्यास उष्माघात होण्याची दाट शक्यता असते.

जनावारामधील उष्माघाताची लक्षणे:

- अशक्तपणा येतो. डोळे खोल जातात
- तोंडास कोरड पडते व जनावर तोंड उघडे ठेवते
- जोरजोरात श्वासोच्छ्वास करते. धाप लागते
- नाडीचे ठोके जलद वाढतात
- शरीराचे तापमान ११० अंश फॅ. पर्यंत वाढते
- जनावर एक टक लावून पाहतं

प्रथमोपचार:

- उन्हाची तीव्रता जास्त असल्यास जनावरे लागलीच झाडाच्या सावलीत थंड ठिकाणी बांधावीत.
- जनावरांच्या गोठ्यात शक्य झाल्यास फॉर्गर्स लावावेत.
- गोठ्याच्या छताच्या वरच्या बाजूने गवत कडबा टाकावा.
- शरीराचे तापमान कसे खाली येईल याची काळजी घ्यावी.

जनावरांची काळजी:

- जनावरे उन्हात बांधू नयेत.
- बांधण्याच्या जागी आर्द्रतेचे प्रमाण जास्त असू नये.
- जागा हवेशीर असावी, हवा खेळती ठेवावी.
- गोठ्यात जनावरांची गर्दी करू नये.
- गोठ्याच्या छप्परावर गवताचे आच्छादन टाकावे. छताला वरच्या बाजूने पांढरा रंग द्यावा, त्यामुळे प्रखर उष्णतेच्या किरणांचे परावर्तन होऊन गोठा थंड राहण्यास मदत होईल.
- दिवस व रात्र थंड, स्वच्छ पिण्याच्या पाण्याची सोय करावी.
- शक्य झाल्यास पाण्यात मीठ व गुळाचे पाणी पाजावे.

वासरांचे संगोपन:

उन्हाळ्यात वासरांमध्ये देखील आजार प्रामुख्याने उद्भवतात व मृत्यूचे प्रमाण वाढते. वातावरणाच्या तापमानाचा वासरांमध्ये लगेच परिणाम दिसून येतो. त्यांच्या शरीराचे तापमान वाढते, त्यांना ताप येतो. उन्हाळ्यात पाण्याची कमतरता असते, त्यामुळे चरावयास नेलेल्या जनावरांना गुराखी एखाद्या पाणी साचलेल्या तलावात किंवा डबक्यात पाणी पाजतात. अशा पाण्यात रोगजंतू व कृमींची भरमसाट वाढ झालेली असते, त्यामुळे प्रामुख्याने वासरांमध्ये व काही मोठ्या जनावरांमध्ये देखील रक्तीहगवण व शरीरातील पाणी कमी होणे, लिव्हर फ्ल्यूक कृमींचा प्रादुर्भाव, कावीळ इ. रोग उद्भवतात. रोगनियंत्रणासाठी पशुवैद्यकीय अधिकाऱ्यांमार्फत औषधोपचार करावा. आजार होऊ नये म्हणून जनावरांना स्वच्छ व निर्जंतुक पाण्याचा भरपूर प्रमाणात पुरवठा होईल अशी सोय करावी म्हणजे जनावरांचे आरोग्य चांगले राहील.

जनावरांचे व्यवस्थापन:

दिवसातून कमीत कमी एकदा तरी हातळणीच्या साह्याने किंवा ब्रामीण भाग असेल तर शिरी दोडक्याच्या साह्याने खरारा करावा. कुठे कुठे नारळाचा काथ्या देखील खरारा करण्यासाठी वापरतात. खरारा हा हळुवारपणे करावा त्यामुळे जनावरांच्या अंगावरील घाण, मरके केश, गोचीड गळून पडण्यास मदत होते इतकेच नाही तर रक्ताभिसरण सुधारते व जनावर तरतरीत वाटते.

चा-याचे व्यवस्थापन:

जनावरांना चारा देत असताना प्रथम कडबा कुट्टीच्या साह्याने बारीक कुट्टी करावी. व नंतर जनावरास खाण्यासाठी द्यावा. यामुळे खाद्याची नासाडी तर होणारच नाही शिवाय कडबा देखील वाया जाणार नाही. आपण दररोज जेवढा चारा देतो तो एकाच वेळी गव्हाणीत न टाकता तो तीन ते चार वेळा विभागून द्यावा. वाळलेले गवत असेल आथवा कडबा असेल त्यावर गुळाचे किंवा मिठाचे द्रावण शिंपडावे त्यामुळे जनावरे खाद्य आवडीने खातील. पाणी पाजाताना देखील ते एकदाच न पाजता ४-९ वेळा विभागून पाजावे. आजच्या या परिस्थितीत हिरेच्या चा-याची टंचाई निर्माण झाल्यास आपण अजोला, हायड्रोपोनिक्स, मुरघास यासारख्या खाद्याची निर्मिती करून आपल्या पशुधनास खावयास दिली तर आपण आपल्या पशुधनाची या उन्हाळी हंगामात चांगल्या प्रकारे काळजी घेऊ शकतो.

वरील लेख जर आपण सविस्तरपणे अभ्यासलात तर उन्हाळ्यात जनावरांची काळजी कशाप्रकारे घ्यावी याबद्दल माहिती मिळण्यास मदत होईल.

(संपर्क: +९१)